

Μακεδονικά

Τόμ. 38 (2009)

Άγνωστο μεταβυζαντινό ξύλινο ομοίωμα κτιρίου στο ιστορικό μουσείο του Blagoevgrad της Βουλγαρίας

Alexandra Trifonova

doi: [10.12681/makedonika.63](https://doi.org/10.12681/makedonika.63)

Copyright © 2014, Alexandra Trifonova

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Trifonova, A. (2011). Άγνωστο μεταβυζαντινό ξύλινο ομοίωμα κτιρίου στο ιστορικό μουσείο του Blagoevgrad της Βουλγαρίας. *Μακεδονικά*, 38, 133–151. <https://doi.org/10.12681/makedonika.63>

ΑΓΝΩΣΤΟ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΞΥΛΙΝΟ ΟΜΟΙΩΜΑ ΚΤΙΡΙΟΥ
ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ BLAGOEVGRAD
ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Στην αποθήκη του Ιστορικού Μουσείου του Blagoevgrad (Džumaja) της Βουλγαρίας φυλάσσεται προσωρινά ένα ομοίωμα κτιρίου με αριθμό καταγραφής 94 KBΠ¹ / 218, το οποίο είναι αδημοσίευτο (εικ. 1, σχ. 1, 2, 3). Σύμφωνα με τις πληροφορίες του υπεύθυνου βυζαντινών αρχαιοτήτων του Μουσείου κ. K. Grančarov², καθώς και της συντηρήτριας L. Koinova-Andonova³, το ξύλινο αυτό πρόπλασμα προέρχεται από τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού στο Μελένικο (Melnik) της Βουλγαρίας που πήρε τη σημερινή του μορφή στο 1756, καθώς κτίστηκε εκ νέου επάνω σε προϋπάρχουσες βάσεις παλαιότερου ναού. Η προέλευση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτα βέβαιη. Είναι γνωστό ότι μετά τον Βαλκανικό Πόλεμο και κυρίως με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) το Μελένικο παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία, με αποτέλεσμα ο ελληνικός πληθυσμός του να προσφύγει στις Σέρρες, στη Θεσσαλονίκη και κυρίως στο Σιδηρόκαστρο (Demir Hisar) και να πάρει μαζί του πολλά εκκλησιαστικά κειμήλια⁴.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Kiril Grančarov, υπεύθυνο βυζαντινών αρχαιοτήτων του Μουσείου του Blagoevgrad για κάθε διευκόλυνση που μου παρείχε στη φωτογράφιση του προπλάσματος, καθώς και για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου έδωσε. Ευχαριστίες εκφράζω επίσης στον ομ. καθηγητή κ. Ευθύμιο Τσιγαρίδα, στον ομ. καθηγητή κ. Νικόλαο Μουτσόπουλο και στον καθηγητή κ. Γεώργιο Βελένη για τον χρόνο που μου διέθεσαν και τις πολύτιμες συμβουλές τους. Ιδιαίτερα οφείλω να ευχαριστήσω και τον αρχιτέκτονα της 10ης ΕΒΑ κ. Μιλτιάδη Πολυβίου για τις παρατηρήσεις του στο κείμενο, καθώς και τη φίλη αρχιτέκτονα κ. Sonia Andonova για τα σχέδια του προπλάσματος.

1. KBΠ (Книга за Временно Постъпление) =Βιβλίο Προσωρινής Εισαγωγής. Να σημειωθεί ότι φωτογραφία μικρών διαστάσεων του ομοιώματος του Blagoevgrad δημοσιεύθηκε από την Ε. Χατζητρυφώνος, «Παραστάσεις και αναπαραστάσεις της αρχιτεκτονικής στο Βυζάντιο. Η σκέψη πίσω από την εικόνα», *Η Αρχιτεκτονική ως Εικόνα. Πρόσληψη και αναπαράσταση της αρχιτεκτονικής στη βυζαντινή τέχνη*, Κατάλογος Έκθεσης, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 163, εικ. 30α, με λανθασμένα στοιχεία προέλευσης και χρονολογίας. Ως τόπος προέλευσης του ομοιώματος αναφέρεται το Μουσείο Vladimir-Reserve της Ρωσίας και ως πιθανή χρονολόγησή του προτείνεται ο 19ος αι., ενώ σύμφωνα με την κτητορική του επιγραφή χρονολογείται ακριβώς στα 1795, βλ. σ. 135, εικ. 12 του παρόντος άρθρου.

2. Προφορική μαρτυρία.

3. L. Koinova, «Carkvata Sv. Nikolai Čudotvorec v gr. Melnik», *Restavracia i konservacia na hudožestveni cennosti*, Sofia 1982, σ. 37, όπου το αναφέρει ως «ξύλινο αρτοφόριο».

4. Th. Vlachos, *Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikon*, Thessaloniki 1969, σ. 110.

Ανάμεσα στα κειμήλια αυτά ίσως θα πρέπει να συμπεριλαμβανόταν το τέμπλο και ο θρόνος του μητροπολιτικού ναού του Αγίου Νικολάου Θαυματουργού στο Μελένικο⁵. Λίγα χρόνια αργότερα, κατά την περίοδο της Βουλγαρικής κατοχής στη Β. Ελλάδα (1917-1918), ο βουλγαρικός στρατός παίρνει πίσω μεγάλο μέρος των εκκλησιαστικών κειμηλίων από τους ναούς του Σιδηροκάστρου και των Σερρών, και τα φέρνει πάλι στο Μελένικο⁶. Έτσι, στον ναό του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού στο Μελένικο θα πρέπει να τοποθέτησαν κειμήλια από διάφορους ναούς και επομένως δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι η αρχική προέλευση του ξύλινου ομοιώματος θα πρέπει να είναι από τον εν λόγω ναό⁷.

Το ομοίωμα αυτό είναι κατασκευασμένο από συναρμογή ξύλινων κομματιών και αποτελείται από τρία μέρη: βάση, κορμός (κυρίως κτίριο) και επίστεψη που μμιείται θολωτή κατασκευή και απολήγει σε σταυρό (εικ. 2-3).

Η βάση του κτιρίου συνίσταται από ένα τετράγωνο τμήμα (27,2 εκ. μήκος x 29,6 εκ. πλάτος x 22 εκ. ύψος) που στηρίζεται επάνω σε τέσσερα πόδια. Στις τέσσερις πλευρές της βάσης αρχικώς ήταν τοποθετημένο γυαλί σε γκρι χρώμα, το οποίο σήμερα έχει εκπέσει από την πίσω και τη δεξιά πλευρά. Στην εσωτερική επιφάνεια του γυαλιού είναι σχεδιασμένες κάθετες οριζόντιες γραμμές με μαύρη μπογιά, έτσι ώστε να δίνουν την εντύπωση ισόδομης λιθοδομής. Τα προέχοντα τμήματα στις τρεις πλευρές της βάσης καλύπτονται από μονόριχτες στέγες, εκτός από την πίσω πλευρά, η οποία είναι επίπεδη. Οι στέγες είναι βαμμένες σε κεραμιδί χρώμα και φέρουν σχεδιασμένα με μαύρη μπογιά κεραμίδια.

Επάνω από τη βάση υψώνεται ο ξύλινος κορμός του κτιρίου (24 εκ. μήκος x 23,5 εκ. πλάτος x 52 εκ. ύψος), ο οποίος χωρίζεται σε δύο μέρη, το κάτω μέρος και το επάνω μέρος το οποίο προεξέχει με κλειστούς εξώστες - σαχνισιά⁸. Και τα δύο μέρη, το καθένα από τα οποία φαίνεται να αντιστοιχεί σε έναν όροφο, φέρουν από δύο σειρές ανοιγμάτων, ορθογωνικών στην κα-

5. Ο ναός του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού υπήρξε έδρα του μητροπολίτη Μελενίκου μέχρι το 1913, δηλαδή ως τότε που με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το Μελένικο παραχωρείται στους Βουλγάρους, με αποτέλεσμα η εκκλησιαστική έδρα του μητροπολίτη Μελενίκου να μεταφερθεί στο Σιδηροκάστρο (Demir Hisar) και η μητρόπολη να μετονομασθεί σε μητρόπολη Σιδηροκάστρου, βλ. *Τα Μοναστήρια της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 426 (Σ. Πασχαλίδης). Η Ζ. Βαζαρονα, η οποία δημοσιεύει τμήμα από το ημερολόγιο του P. Miljukov, σημειώνει ότι ο P. Miljukov επισκέφθηκε το Μελένικο το 1900 και είδε ότι στον ναό του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού υπήρχε πολύτιμο τέμπλο του 17ου-18ου αι. και ένας θρόνος, τα οποία διασώθηκαν από την πυρκαγιά του 1896, βλ. Ζ. Βαζαρονα, *Ruskite učeni i balgarskite starini*, Sofia 1960, σσ. 231-235.

6. Κοινοβα, *ό.π.*, σ. 17.

7. *Ο.π.*, σ. 18.

8. Γενικά για τα σαχνισιά βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή (το σαχνισιά)*. Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής κατοικίας, Θεσσαλονίκη 1988.

τώτερη ζώνη (επικυπτικές θυρίδες) και τοξωτών (φωτιστικές θυρίδες) στην ανώτερη. Η οργάνωση τόσο των κατόψεων, όσο και των όψεων είναι αυστηρά συμμετρική. Οι τρεις όψεις, η κύρια και οι δύο πλάγιες είναι ίδιες (εικ. 4, 5, 6), με εξαίρεση την οπισθία, η οποία είναι επίπεδη και έχει δύο ορθογώνια ανοίγματα που αντιστοιχούν στους δύο ορόφους και καλύπτουν ολόκληρη την επιφάνειά τους (εικ. 7). Το άνοιγμα που αντιστοιχεί στον πρώτο όροφο ήταν καλυμμένο με πόρτα που έφραζε το εσωτερικό του προπλάσματος, όπως δείχνουν τα σωζόμενα ίχνη από μεντεσέδες.

Ο κορμός είναι χρωματισμένος σε μπεζ χρώμα, ενώ τα τοξωτά ανοίγματα φαίνεται να οριοθετούνται από πλινθοδομή (:), που σημειώνεται με αντίστοιχες γραμμές από μαύρο και κεραμιδί χρώμα με τα ενδιάμεσα μπεζ κενά. Οι πόρτες και τα παράθυρα δεν ανοίγουν και καλύπτονται με χρωματιστό γυαλί, μπλε και ρόδινης απόχρωσης, επάνω στο οποίο από την εσωτερική πλευρά σχηματίζονται με μαύρο χρώμα τα κάγκελά τους⁹ (εικ. 8). Επάνω από την τελευταία σειρά τοξωτών ανοιγμάτων είναι σχεδιασμένα διακοσμητικά φυτικά μοτίβα σε κεραμιδί χρώμα, ενώ στις πλάγιες όψεις, κάτω από τη δεύτερη σειρά ορθογωνίων ανοιγμάτων, υπάρχουν διακοσμητικά φυτικά μοτίβα σε πράσινο χρώμα. Τα μέρη που δεν καλύπτονται από τον τρούλο στεγάζονται από κεραμοσκεπή βαμμένη σε κεραμιδί χρώμα, που φέρει σχεδιασμένα με μαύρη μπογιά κεραμίδια.

Επάνω από τον κορμό του κτιρίου υψώνεται τετράπλευρη τρουλοσκέπης υπερύψωση (14,6 εκ. μήκος x 16,5 εκ. πλάτος x 57 εκ. ύψος), οι πλευρές της οποίας αποδίδονται όπως και οι πλευρές της βάσης του κτιρίου (εικ. 9). Συγκεκριμένα κάθε πλευρά της διαμορφώνεται με γυάλινη επιφάνεια, οριοθετημένη από ξύλινα πλαίσια, πάνω στα οποία σχηματίζεται με μαύρες γραμμές διάταξη ισοδομικής λιθοδομής. Από το τετράπλευρο γείσο της στέγασης διαμορφώνεται η καμπανόσχημη κάλυψη πάνω στην οποία στηρίζεται μεγάλος ξύλινος σταυρός. Ο σταυρός διαμορφώνεται έτσι ώστε να φαίνονται οι κεραίες του απ' όλες τις πλευρές.

Στην εξωτερική επιφάνεια του κτιρίου, αμέσως κάτω από τη δεύτερη σειρά ορθογωνίων ανοιγμάτων, αναπτύσσεται μια αφιερωματική επιγραφή που διατρέχει τις τρεις (εκτός της οπισθίας) όψεις του κτιρίου. Η επιγραφή αυτή, που είναι γραμμένη με μαύρα κεφαλαία γράμματα, εντάσσεται μέσα σε ορθογώνια μαύρα πλαίσια (πλην της χρονολογίας) και αναπτύσσεται ως ακολούθως: στην αριστερή πλευρά αναγράφεται: ΔΙ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ /

9. Παρόμοιο φαινόμενο παρατηρείται στον ναό των Αγίων Αναργύρων στην Καστοριά (τέλη 11ου αι.), όπου είναι ενταγμένα κεραμοπλαστικά κοσμήματα που θυμίζουν τη διάθροψη των κάγκελων στην περίπτωση μας, βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Εκκλησίες της Καστοριάς 9ος-11ος αιώνας*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 326, εικ. 295, σ. 396, εικ. 296, σ. 328, εικ. 297, σ. 448, εικ. 397.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ / ΖΑΧΑΡΙΟΥ (εικ. 10), στη μπροστινή πλευρά: ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ / ΙΩΑΝ(Ν)ΟΥ (εικ. 11) και στη δεξιά πλευρά: ΓΕΩΡΓΗ / 1795 / ΔΙΑ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ / ΙΩΑΝ(Ν)ΟΥ ΝΙΝΟΥ (εικ. 12). Έτσι, η ολόκληρη επιγραφή είναι η εξής: *Δι' έπιστασίας Παναγιώτου Ζαχαρίου, Παναγιώτου Ιωάννου, Γεώργη, 1795, δια τέχνης του Ιωάννου Νίνου.*

Από την αφιερωματική επιγραφή προκύπτει το συμπέρασμα ότι το ξύλινο ομοίωμα έγινε το 1795 με την επιστασία του Παναγιώτου Ζαχαρίου, του Παναγιώτου Ιωάννου και του Γεώργη και ότι είναι έργο του τεχνίτη Ιωάννη Νίνου¹⁰. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, αυτοί που ανέλαβαν την επιστασία εκτέλεσης του ξύλινου ομοιώματος να ήταν πέντε και όχι τρεις. Στην περίπτωση αυτή το ξύλινο ομοίωμα θα πρέπει να έγινε με την επιστασία των Ζαχαρία, Παναγιώτου, Ιωάννη, Παναγιώτου και Γεωργίου το 1795 και είναι έργο του Ιωάννη Νίνου.

Από τη μέχρι τώρα έρευνα δυστυχώς δεν προέκυψαν κάποια στοιχεία σχετικά με τους επιστάτες του ξύλινου προπλάσματος. Όσον αφορά στον τεχνίτη, το όνομα του οποίου δεν καταγράφεται στον κατάλογο των γνωστών ελλήνων ξυλογλυπτών¹¹, εντοπίσαμε ένα πρόσωπο με το όνομα Ιωάννης Νίνης¹², για το οποίο έχουμε μαρτυρίες στο διάστημα 1792-1797. Από τις μαρτυρίες αυτές γίνεται γνωστό ότι ζούσε στη Θεσσαλονίκη και ανήκε στη φορολογική κατηγορία των παρακεντέδων¹³. Ωστόσο, για το πρόσωπο αυτό δεν έχουμε στοιχεία σχετικά με το επάγγελμα που ασκούσε.

Από τυπολογική και μορφολογική άποψη, το ομοίωμα του κτιρίου ακολουθεί τα παραδοσιακά πρότυπα οικοδομημάτων πύργων και μοναστηριακών συγκροτημάτων του Αγίου Όρους και της περιοχής της Μακεδο-

10. Δύο από τα άτομα τα οποία είχαν την επιστασία είχαν και οι δύο το όνομα Παναγιώτης και γι' αυτό συνοδεύονται διευκρινιστικά με το πατρώνυμο ή το επίθετό τους. Ο Γεώργιος φαίνεται να ήταν γνωστός και δεν χρειαζόταν τέτοια διευκρίνιση.

11. Χ. Κουτελάκης, *Έλληνες αργυροχρυσόχοι και ξυλογλύπτες*, Αθήνα 1996.

12. Ι. Ψαράς, *Από τη Θεσσαλονίκη στη Βενετία. Ιστορία της οικογένειας Νίνη (17ος-20ός αιώνας). Συμβολή στη μελέτη του παροικιακού Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 41. Ευχαριστώ τον κ. Κώστα Κουρούδη, υπεύθυνο της Βιβλιοθήκης της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, για την υπόδειξη της βιβλιογραφίας αυτής.

13. Οι παρακεντέδες ήταν μια φορολογική κατηγορία που κατέβαλε ένα τέταρτο των εισφορών της. Στους παρακεντέδες περιλαμβάνονταν κυρίως οι πλούσιοι και οι άρχοντες, αλλά και οι φτωχοί. Η σημασία της λέξης προέρχεται από την έκφραση *Parekente Hisabi*, που σημαίνει εκτός του καταλόγου, μεμονωμένος, βλ. Ε. Χεκίμογλου, «Χριστιανικές συντεχνίες της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 18ου αιώνα», *Ε' Επιστημονικό Συμπόσιο «Χριστιανική Θεσσαλονίκη. Οθωμανική περίοδος 1430-1912, Α'»*, *Ιερά Μονή Βλατάδων 4-6.11.1991*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 122 σημ. 31. Άλλη μια θεωρία είναι η λ. *perakende*, τουρκικής ίσως προέλευσης, που σημαίνει λιανικό εμπόριο, βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 1020. Επίσης, ως «παρακεντές» αναφέρεται ο εργάτης για έκτακτες ή βοηθητικές εργασίες, ο οποίος είναι στην υπηρεσία κτηματία βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 2008, σ. 1327.

νίας, αλλά σχετίζεται και με τα σύγχρονά του οικοδομήματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο.

Από την εξέταση της κατασκευής του κτιρίου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο τεχνίτης θα πρέπει να ήταν σχετικά έμπειρος στην κατασκευή παρόμοιων αντικειμένων. Πάντως γεγονός είναι ότι το ενδιαφέρον αυτό εύρημα προκαλεί αρκετά ερωτήματα σχετικά με το τι ακριβώς παριστάνει και αν –πράγμα που φαίνεται βέβαια και το πιο πιθανό– πρόκειται πράγματι για πρόπλασμα που αντιστοιχούσε σε κάποιο υπό ανέγερση κτίσμα. Δεν αποκλείεται όμως να πρόκειται για κάποιο αντικείμενο λειτουργικού χαρακτήρα που είχε κάποια χρήση στον ναό.

Η υπόθεση ότι παριστάνει οικία μάλλον θα πρέπει να αποκλειστεί λόγω της ύπαρξης θόλου που απολήγει σε σταυρό. Ούτε και πύργος φαίνεται να είναι, παρά το πυργοειδές σχήμα του, δεδομένου ότι τα πολλά ανοίγματα μάλλον αποκλείουν αυτή την περίπτωση. Θα ήταν πιο πιθανό να δεχθούμε ότι πρόκειται για κάποιο κτίριο που σχετίζεται με εκκλησιαστική χρήση. Στην υπόθεση ότι μήπως πρόκειται για πρόπλασμα καμπαναριού ή πύργου ωρολογίου μας οδηγεί ο τρούλος που απολήγει σε θόλο, αλλά και αυτή την υπόθεση δεν μπορούμε να δεχτούμε ως πολύ πιθανή, λόγω της ύπαρξης κάποιων στοιχείων, όπως τα σαχισιά, που δεν υπάρχουν σε τέτοιου είδους κτίσματα. Πιθανή επίσης φαίνεται η περίπτωση να πρόκειται για πρόπλασμα πτέρυγας μοναστηριακού συγκροτήματος¹⁴, γιατί στα κτίσματα αυτά συνυπάρχουν τα στοιχεία της εκκλησιαστικής και της οικιακής αρχιτεκτονικής που το χαρακτηρίζουν. Από την επί τόπου έρευνα στο Μελένικο και την περιοχή του, απ' όπου κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται το ξύλινο ομοίωμα, δεν εντοπίστηκε κάποιο σωζόμενο οικοδόμημα που να έχει ανάλογη μορφή.

Είναι πολύ πιθανό το πρόπλασμα αυτό να είχε και δεύτερη χρήση, δηλαδή μετά από την κατασκευή του ως πρόπλασμα να το χρησιμοποίησαν για κάτι άλλο στη λειτουργική πράξη της εκκλησίας, όπως λειψανοθήκη ή αροτοφόριο. Αυτό συμπεραίνουμε από την ύπαρξη μεταγενέστερου από την κατασκευή του μεντεσέ στην πίσω όψη του, όπου προστέθηκε η πόρτα. Στην τελευταία αυτή υπόθεση μπορούμε να το συγκρίνουμε με ναόσχημα αργυρά ομοιώματα τα οποία είχαν τη χρήση είτε ακινήτων θυμιατηριών, είτε ήταν υποδοχές για λυχνίες¹⁵. Στην περίπτωσή μας όμως, λόγω της ξύλινης κατα-

14. Λαμβάνοντας υπόψη τη μορφή του προπλάσματος που είναι διαμορφωμένο έτσι, ώστε το αρχιτεκτόνημα να φαίνεται μόνο από τις τρεις πλευρές του, τη μπροστινή και τις πλάγιες και όχι από την πίσω, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι, εάν πρόκειται για πρόπλασμα πτέρυγας μοναστηριακού συγκροτήματος, τότε θα έπρεπε να προοριζόταν σε επαφή με το υπόλοιπο κτιριακό συγκρότημα.

15. Γ. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, Αθήνα 1980, σ. 21.

σκευής του, έχουμε επιφυλάξεις για την υπόθεση αυτή, επειδή θα μπορούσε να προκαλέσει πυρκαγιά. Πιο πιθανό όμως θα ήταν να φύλαγαν μέσα θυμιάμα, αν λάβουμε υπόψη ότι το θυμιάμα συνήθως φυλάγεται σε σκεύος που είναι κιβωτιόσχημο¹⁶, ή ακόμα να προοριζόταν για λειψανοθήκη, λιβανωτό ή αρτοφόριο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ομοιώματα ναών δεν ήταν άγνωστα στην αρχαιότητα, γεγονός που αποδεικνύεται από τα σωζόμενα προπλάσματα, όπως το μαρμάρινο πρόπλασμα ρωμαϊκής οικίας στη μονή του Αγίου Παντελεήμονα Αγίου Όρους¹⁷. Στη βυζαντινή εποχή έχουμε επίσης ύπαρξη λίθινων ομοιωμάτων ναών, όπως είναι το ομοίωμα ναού από terracotta του Εθνικού Μουσείου Τιφλίδας στη Γεωργία (11ος αι.)¹⁸, τα τρία ομοιώματα ναών του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου του Erevan της Αρμενίας (7ου αι., 11ου-13ου αι.)¹⁹, το ομοίωμα ναού από Eski-kermen της Κορμαίας (13ος αι.)²⁰, το ομοίωμα ναού από το Červen της Βουλγαρίας του Μουσείου της Rousse της Βουλγαρίας (14ος αι.)²¹ κ.ά. Υπάρχουν επίσης μεταλλικά ομοιώματα ναών –λειψανοθήκες και αρτοφόρια, όπως το ομοίωμα της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, που σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα (1613)²², το ομοίωμα ναού της μονής Σινά (1672)²³ κ.ά. Όσον αφορά στα ξύλινα προπλάσματα σημειώνουμε ότι είναι πολύ σπάνια, καθώς σήμερα στην επιστήμη είναι γνωστά πολύ λίγα ανάμεσα στα οποία το ξύλινο ομοίωμα με ένθετο κόκαλο του ναού της Αναστάσεως στην Ιερουσαλήμ του ναού της Νέας Ιερουσαλήμ κοντά στη Μόσχα (17ος αι.)²⁴, του

16. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, *ό.π.*, σ. 20.

17. Ι. Παπάγγελος – Σ. Παλαιομπέης, «Προχριστιανικές Αρχαιότητες στον Άθω», *Άγιον Όρος και προχριστιανική αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 67, εικ. 2-58, 2-59, 2-60 και 2-61.

18. N. Alpagu, *Art and Architecture in Medieval Georgia*, Louvain-la-Neuve 1980, εικ. 309.

19. *Treasures from the Ark*, London 2001, σ. 113, εικ. 16-18.

20. A. Jakobson, «Model hrama iz razkopok Eski-kermen v Krimu i problema novogo arhitekturnogo stilja v Vizantii», *Zograf* 8 (1977) 30-33.

21. V. Dimova, «Model na carkva ot Červen», *Muzei i Pametnici na Kulturata* 12 (1972) 1· *La Bulgarie Médiévale. Art et Civilisation*, Paris 1980, εικ. 252· *Treasures of Christian Art in Bulgaria*, Sofia 2001, σ. 192, εικ. 69 (M. Vaklinova)· *National Museum of History, Catalogue*, Sofia 2006, σ. 101, εικ. 103 (R. Rousseva).

22. *Οι πύλες του Μυστηρίου. Θησαυροί της ορθοδοξίας από την Ελλάδα*, Αθήνα 1994, σ. 270 (Α. Μπάλλιαν).

23. *Sinai: Treasures of the Monastery*, Athens 1990, σ. 295, εικ. 23.

24. Το ομοίωμα προέρχεται από τη συλλογή του βασιλιά της Δανίας, όπου βρισκόταν μέχρι το 1674, βλ. L. Beljaev, «Grob Gospoden i relikvij Svjatoj zemli», *Hristianskie Relikvii v Moskovskom Kremle*, Moskva 2000, σ. 99, εικ. 3.102 σημ. 22. Για το ξύλινο ομοίωμα γενικά βλ. N. Brunov, «Model Ierusalimskogo hrama, privezennaja v XVII veke v Rossiju», *Soobštenija Rosijskogo Palestinskogo obštstva* 29 (1926) 139-148, εικ. 143.

Μουσείου της Βαυαρίας στο Μόναχο (17ος αι.)²⁵ κ.ά.²⁶. Τέτοια ξύλινα προπλάσματα του ναού της Αναστάσεως της Ιερουσαλήμ παράγονταν στη Βηθλεέμ από τα τέλη του 16ου αι.²⁷ και πουλιόνταν ως αναμνηστικά του Αγίου Τόπου στους προσκυνητές. Εκτός από αυτά μας είναι γνωστό και ένα ξύλινο ομοίωμα ναού του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου Αγίου Όρους (1762)²⁸. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε και ένα άλλο άγνωστο μέχρι τώρα ξύλινο κουτί από τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού στο Μελένικο, σήμερα στο Μουσείο του Blagoevgrad (τέλη 18ου αι.)²⁹, το οποίο με βάση τη μορφή κατασκευής του πολύ πιθανό να είναι έργο του ίδιου τεχνίτη ο οποίος κατασκεύασε το ομοίωμα του κτιρίου μας, τον Ιωάννη Νίνου (εικ. 13).

Συμπερασματικά, το ξύλινο ομοίωμα κτιρίου του Μουσείου του Blagoevgrad, το οποίο προέρχεται από τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου του Θαυματουργού στο Μελένικο έχει ιδιαίτερη σημασία για τη μελέτη της μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής της εποχής της τουρκοκρατίας στον Βαλκανικό χώρο. Η σημασία του έγκειται στη μοναδικότητά του, καθώς έχει χαρακτηριστικά γνωρίσματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της περιοχής της Μακεδονίας και του Αγίου Όρους κατά τον 18ο και 19ο αι. Διασώζει, επίσης, το όνομα ενός επώνυμου έλληνα τεχνίτη, του Ιωάννου Νίνου και των επιστατών της κατασκευής του.

ALEXANDRA TRIFONOVA

25. Το ομοίωμα έχει διαστάσεις (36 x 26 x 22,5 εκ.), βλ. K. Gröber, «Die heilige Grabeskirche in Jerusalem», *Die christliche Kunst XXII* (1926), εικ. 192· Brunov, *ό.π.*, εικ. στη σ. 147.

26. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά μερικά ομοιώματα του ναού της Αναστάσεως όπως το ομοίωμα σε συλλογή της Ολλανδίας, αγορασμένο στα Ιεροσόλυμα το 1699 καθώς και το ομοίωμα του Βρετανικού Μουσείου, που προέρχεται από τη συλλογή Sloana (1660-1753), βλ. Beljaev, *ό.π.*, σ. 102 σημ. 22.

27. Beljaev, *ό.π.* Η ανάπτυξη της παραγωγής των ξύλινων προπλασμάτων του ναού της Αναστάσεως οφείλεται στα σχέδια που έκανε ο Φραγκισκανός αρχιτέκτονας F. Benardin Amico, ο οποίος εργαζόταν στα μοναστήρια της Ιερουσαλήμ και της Βηθλεέμ από το 1593 έως το 1597, βλ. F. B. Amico, *Trattato delle pixate . . . dei arci ediceti di Terra Sante*, Roma 1609 και κυρίως την ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιερουσαλήμ <http://198.62.75.1/www1/ofm/sbf/SBFmsm.html>

28. Μ. Πολυβίου, «Το σχήμα του ναού το ξύλινον . . .», *Θυμιάματα στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα*, τ. Β', Αθήνα 1994, σσ. 153-158, πίν. 28, εικ. 17· Μ. Πολυβίου, «Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 78 (2001) 73-76.

29. Το ξύλινο αυτό σκεύος είναι αδημοσίευτο.

SUMMARY

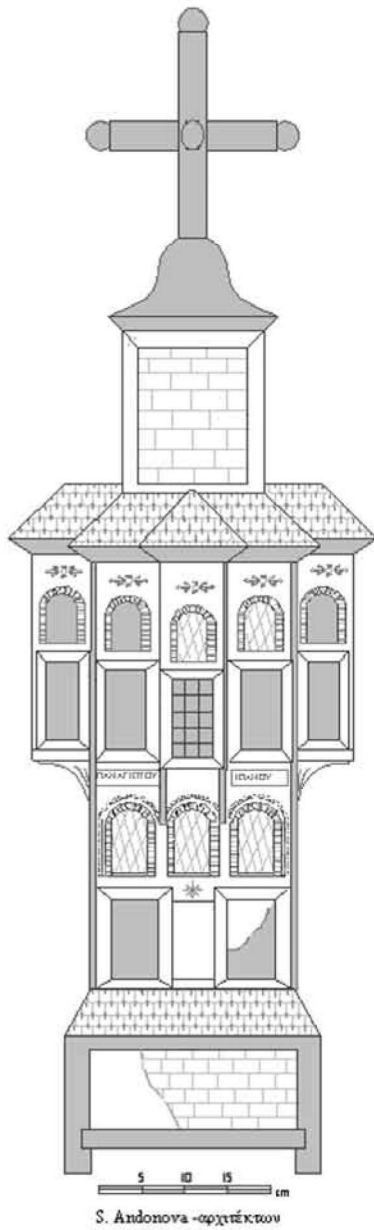
Al. Trifonova, *An Unknown Wooden Post-Byzantine Model of a Building from the Historical Museum of Blagoevgrad in Bulgaria.*

The Historical Museum of Blagoevgrad in Bulgaria preserves a wooden model of a building originating from the Metropolitan Church of Saint Nicholas, the Wonderworker, in Melnik (Μελένικο). The building consists of three parts: a roofed base, two floors with *sahnisi* (archers) and a tower-shaped part ending with a big cross.

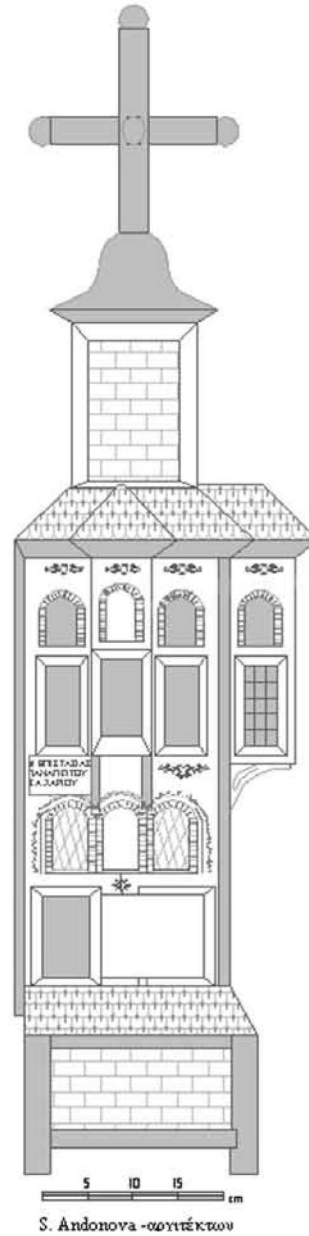
A dedicative inscription on the exterior of the building reports the following: ΔΙ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ / ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ / ΖΑΧΑΡΙΟΥ / ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ / ΙΩΑΝ(N)ΟΥ / ΓΕΟΡΓΗ / 1795 / ΔΙΑ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ / ΙΩΑΝ(N)ΟΥ ΝΙΝΟΥ (WITH THE SUPERVISION OF / PANAGIOTOU / ZAHARIOU / PANAGIOTOU / IOANNOU / GEORGI / 1795 / WITH THE CRAFT OF / IOANNOU NINOY).

The dedicative inscription gives rise to two hypotheses: the model was either made under the supervision of Panagiotis Zahariou, Panagiotis Ioannou and Georgi by the craftsman Ioannis Ninou in 1795, or it was made under the supervision of Panagiotis, Zaharias, Panagiotis, Ioannis and Georgi by the same craftsman Ioannis Ninou in 1795.

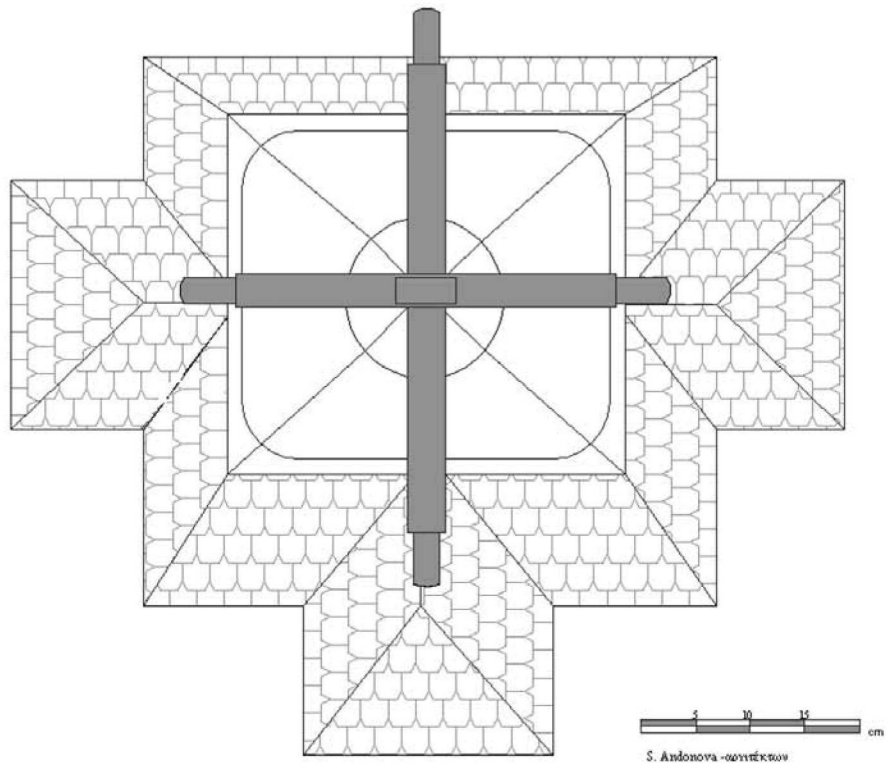
The wooden model from the Museum of Blagoevgrad is of great significance for the study of the Post-Byzantine architecture during the period of the Ottoman rule on the Balkans. First, at present it is the unique known model of its type and second because it bears not only the typical features of 18th and 19th-century traditional architecture from the region of Macedonia and Mount Athos, but also the name of the eponymous greek creator and those of its supervisors.

Σχ. 1. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Σχέδιο κύριας όψης.
Sch. 1. Wooden model of building (1795). Scheme of main view.

Σχ. 2. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Σχέδιο πλάγιας αριστερής όψης.
Sch. 2. Wooden model of building (1795). Scheme of left sidelong view.

Σχ. 3. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίον (1795). Σχέδιο άνοψης.
Sch. 3. Wooden model of building (1795). Scheme of up view.

Εικ. 1. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795).
Fig. 1. Wooden model of building (1795).

*Εικ. 2. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου
(1795).
Fig. 2. Wooden model of building
(1795).*

*Εικ. 3. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου
(1795). Πλάγια δεξιά και οπισθία όψη.
Fig. 3. Wooden model of building (1795).
Right sidelong and back side view.*

Εικ. 4. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795).
Κύρια όψη.
Fig. 4. Wooden model of building (1795).
Main view.

Εικ. 5. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Πλάγια αριστερή όψη.
Fig. 5. Wooden model of building (1795).
Left sidelong view.

Εικ. 6. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Πλάγια δεξιά όψη.
Fig. 6. Wooden model of building (1795). Right sidelong view.

Εικ. 7. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Οπισθία όψη.
Fig. 7. Wooden model of building (1795). Back view.

*Εικ. 8. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Λεπτομέρεια εσωτερικού.
Fig. 8. Wooden model of building (1795). Interior detail.*

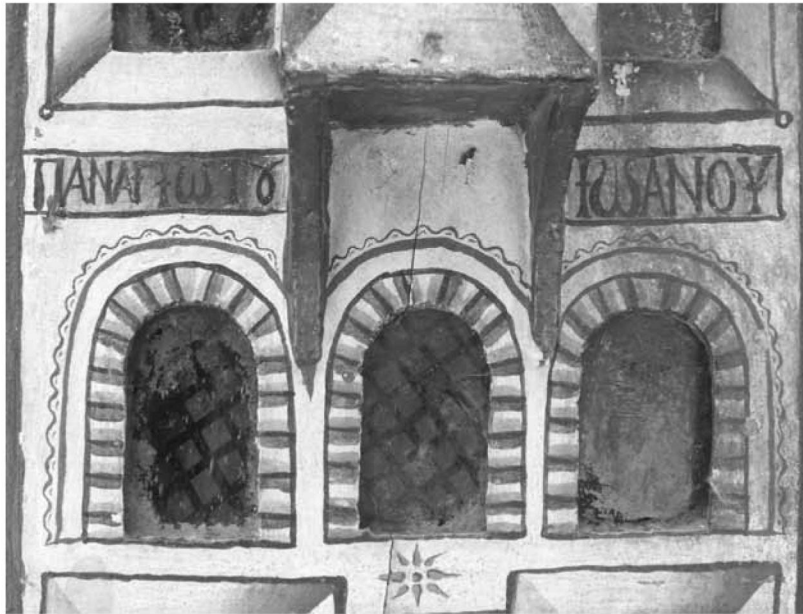
Εικ. 9. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Ένοστανρος τρουλοσκεπής υπερέυφωσις (λεπτομέρεια).

Fig. 9. Wooden model of building (1795). Dome-roofed elevation with cross (detail).

Εικ. 10. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Αφιερωματική επιγραφή (λεπτομέρεια).

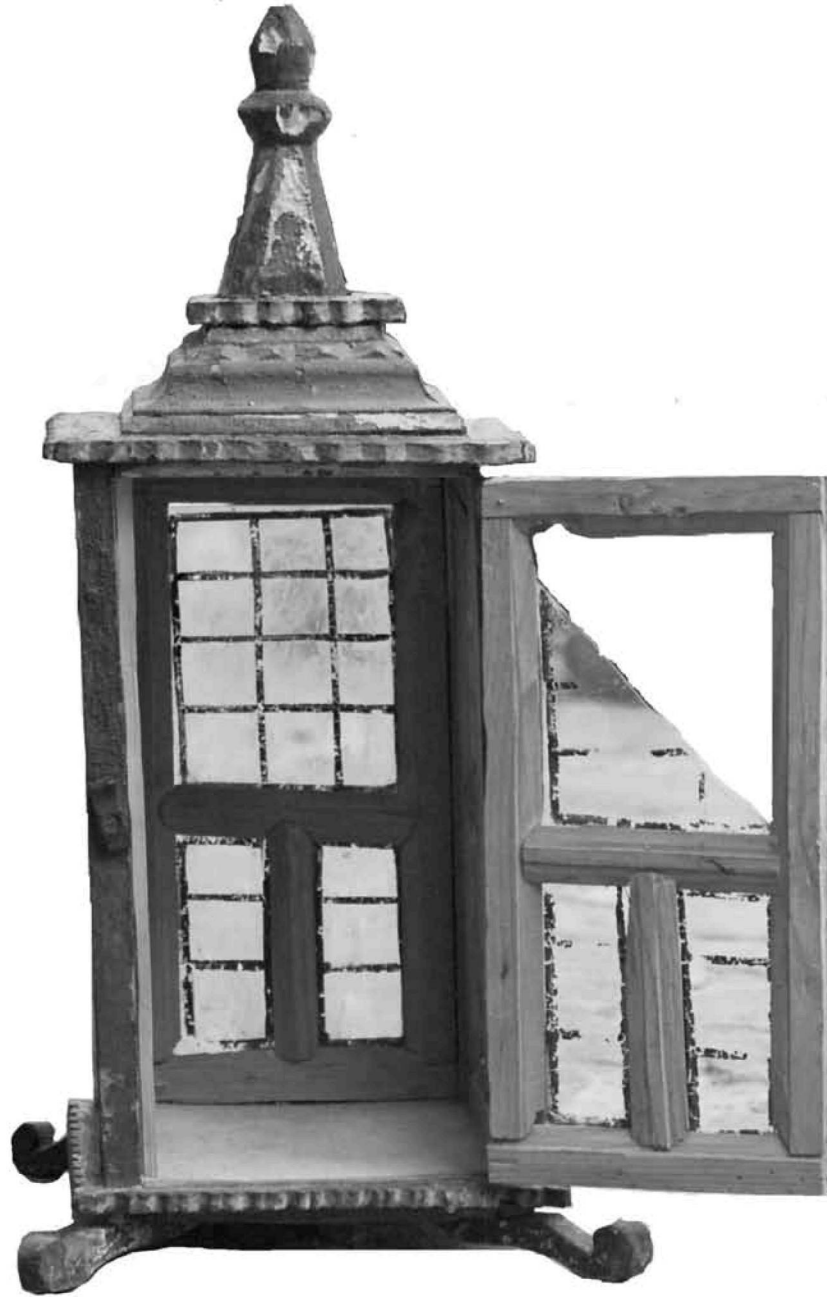
Fig. 10. Wooden model of building (1795). Dedicative inscription (detail).

*Εικ. 11. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Αφιερωματική επιγραφή (λεπτομέρεια).
Fig. 11. Wooden model of building (1795). Dedicative inscription (detail).*

*Εικ. 12. Ξύλινο πρόπλασμα κτηρίου (1795). Αφιερωματική επιγραφή (λεπτομέρεια).
Fig. 12. Wooden model of building (1795). Dedicative inscription (detail).*

Εικ. 13. Ξύλινο κοντί (τέλη 18ου αιώνα).
Fig. 13. Wooden casing (end of 18th century).